

A bácskai ruszinok

A MAGUKAT RUSZNYÁKOKNAK vagy ruszinoknak nevező ruthéneket a török hódoltság alatt pusztává vált Délvidékre Mária Terézia telepítette le. Az első ruthén csoport — némely forrás szerint 120, más forrás szerint pedig 180 család — 1744-ben, Zemplén megyéből, Terebes vidékéről költözött a mai Bácskeresztur területére. A második csoport — mintegy 80 család — Abauj és Borsód megyéből származik s 1765—67 közt telepedett le a mai Kucora vidékére. Bács-Bodrog vármegye 1896-ban, Zomborban kiadott monográfiája szerint e települökhöz, Makó és környékéről, gör. kat. vallású s egyesek szerint ruthén eredetű magyar családok csatlakoztak. Innen több ruszin család színmagyar neve, mint : Dorogházi, Böszörményi, Ujfalusi stb. A ruthén-kérdéssel foglalkozók más része viszont azt vallja, hogy az ily családok magyar nevüket, ide-telepítésük alkalmával, egy kincstári ispántól kapták. Ennek azonban ellentmond az a tény, hogy Zemplén, Borsód és Abauj megyében, a ruszinok közt, az itt nem ritka Sós, Árvai, Gubás, Pásztor és Nyárádi stb. családnevek szintén előfordulnak, ami közös eredetüket igazolja. Minthogy a ruthénség, éppúgy, mint a szlovákság is együtt-lakással és összeházasodással könnyen olvaszt magába hasonló sorsban élő magyarokat — amire kitünő példa Kucora község magyarságának lassú elruszinosodása is —, nem lehetetlen, hogy az ide-telepedett ruthén családok magyar családnevei részben ily eredetűek. Jellemző különben, hogy több ruthén családnak megvan a maga csúfneve is, mely nem egyéb, mint a magyar családnév ruthénre fordítottja, pl. Oláh—Vlah, Torma—Hrin tsb. Akadnak összetett családnevek is, mint Paplackó, Papdancsó stb. Ezek úgy keletkeztek, hogy ruthén legények oly családokba nősültek, ahol nem volt egyetlen fiú sem, így ott maradtak s azok nevét is felvették. Ha különben a ruszin családok nevét is elemezzük, találunk köztük lengyel, román, szlovák eredetűeket is.

Az első ruthén ~~települőknek~~ eredetileg Cservenka és Torzsa községek területét jelölték ki. Ők azonban itt sehogysem akartak megtelepedni, s makacsul ragaszkodtak a mélyebben fekvő s erősen

mocsaras Bácskeresztúr vidékéhez, mely halbőséggel és terjedelmes legelőivel nomád életmódjuknak sokkal inkább megfelelt. Mint-hogy a ruthének a kiosztott földeket kezdetben nem akarták megművelni, illetve a mocsaras területeket művelésre alkalmassá tenni, a hatóságokkal többször meggyűlt a bajuk, s nem egyszer megbotozásban is volt részük. Hogy a földművelő foglalkozásba lassan mégis beletörődtek, az utánuk idetelepített németeknek köszönhető, akik Szent Fülöp, Cservenka és Torzsa vidékét szorgalmukkal, kitartásukkal és hozzáértésükkel felvirágoztatták s a ruszinságnak házépítésben, kézműiparban s más téren is példaképei lettek. Különösen érvényes ez a szent-fülöpi németsegre, melyhez katolikus voltánál fogva legközelebb állt.

Az egyes ruszin csoportok papjuk vezetése alatt költöztek ide. A papok, mint a szlávoknál általában, nagy szerepet játszottak és játszanak ma is életükben. Nemcsak egyházi, hanem világi téren is. A Bácskeresztúrra vonatkozó Kalocsa-egyházmegyei feljegyzések szerint a plébánosok meg is verték hiveiket, ha arra életmódjukkal és viselkedésükkel rászólgáltak. Ma a testi fenytést a kiprédikálás, a nyilvános megsejzenítés heiyettesíti.

Az állandó valláserkölcsi gyelmezés s a falu életének folytonos szemmel tartása a ruthén népben mély vallásosságot s erős, nyájszerű érzést fejlesztett ki. A gör. kat. valláshoz való ragaszkodás oly erős a ruszinoknál, hogy a szerb propagandának a megszállás éveit alatt még földhöz juttatás ígéréttel sem sikerült őket a gör. keleti vallásra áttéríteni. Alig néhány hagyta el hitét, az is a selejteséből. A ruthén néphez a gör. kat. vallás éppannyira hozzátartozik, mint a szerbséghez a pravoszlávia.

A ruthén papok magukkal hozták az ó-szláv nyelvű mise-, énekes könyveket, bibliát stb. Ezeket az egyes délvidéki főtelepülések plébániái ma is őrzik és használják. Az egyházi könyvek közt előfordulnak kievi eredetűek, de nagyobb részük Iwovi (Lemberg). A kievi eredetűek még a „minden oroszok cárnőinek“, Nagy Katalinnak és Erzsébetnek idejéből valók. A ruthén papok kapcsolatai Kievvél szórványosan később is fennálltak, mert akadtak papjaik, akik a theológiát később is Kievvben végezték, de a papjelöltek túlnyomó része a lebergi, munkácsi stb. papképzőket kereste fel. Csak a délszláv megszállás alatt változott meg a helyzet, mikor a horvátországi gyakovói szeminárium szívta fel a papi hivatást választó ruszin fiúkat. (Ez nem maradt minden hatás nélkül, mert egyesek — éppúgy, mint azelőtt a Lembergben végzők —, saját népüktől érzésben elszakadtak.)

Jellemző a ruthén papok nagy befolyására s a nép mély vallásosságára, hogy Bácskeresztúrnak 1751-ben már megvolt a maga temploma, melyet azóta többször átépítettek, így 1767-ben, 1784-ben, 1859-ben, 1906-ban és 1936-ban. Nem kevésbé fontos a ruszinoknak, hogy harangjaik szépen, dallamosan és távolra hallatszóan szóljanak, ezért minden áldozatra képesek.

Arról, hogy az első ruthén telepésekkel jöttek-e tanítók is, nincsenek feljegyzéseink, arról sincs, hogy az első telepési iskolák hány osztályból álltak. Csupán annyit sikerült megállapítanunk,

Óverbázon	— — — — — — — — — — — —	1.405,
Boldogasszonyfalván	— — — — — — — — — — — —	265,
Ujvidéken, Kulán, szállásokon	— — — — — — — — — — — —	1.250,
	összesen tehát	15.793

személy, 1896-ban: 9063.

E helyen érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy 1751-ben, Bácskeresztúron a ruszin családok földbirtokállományuk szerint a következőképen oszoltak meg:

5 családnak volt 36 hold birtoka, (legnagyobb adomány!),

106	„	„	27	„	„
102	„	„	18	„	„
57	„	„	12	„	„

E mellett volt az alkoni feljegyzések szerint 20 zsellér. A ruszin családok 29 háztan laktak s a 29 ház 5 utcába szóródott szét.

Népi jellemükben rejlő és kifejlődött jótulajdonságaikat, mint szorgalmukat, becsületességüket, takarékosságukat stb., legkevésbé Óverbázon örítették meg. Ennek oka részben a kedvezőtlen szociális helyzet, részben a környezethatás, részben pedig a propaganda.

A bácskai telepítéseket, méréteiben felülmúlva, a szlavóniai ruszin telepítések követték. Erről azért emlékezünk meg, mert a kb. 40 szlavóniai ruszin községnek Krizsevcin (Kőrösön), külön gör. kat. püspöksége is van, melyhez 1777-től 1941-ig a délvidéki ruszin egyházközségek is hozzátartoztak. Csak a felszabadulás után estek újra vissza a kalocsai egyházmegye fennhatósága alá. A krizsevci-i püspökséghez való csatolás különben egyéb befolyást is gyakorolt rájuk. A bácskai telepések meg-meglátogatták Szlavóniában élő testvéreiket, akiktől sok horvát dalt tanultak meg, melyeket azután idehaza is énekeltek. A ruszin fiúknak a jugoszláv hadseregben való szolgálatteljesítése viszont a szerb dalokat kedveltette meg. Az utóbbiak népszerűsítéséhez hozzájárultak a szerb cigányok is, akik — nem lévén elegendő ruszin banda a községben, mert az ilyesmi a szorgalmas nép fiainak csak ünnepi mellékfoglalkozás —, egyik vagy másik kocsmába szintén szóhoz jutottak.

Érdekes, hogy a bácskai ruthéneknek nincsenek eredeti népi táncai. Hogy mikép felejtették el őket, sem megérteni, sem megmagyarázni nem tudjuk. Pedig Zádor Dezsőnek „A Kárpátaljai Tudományos Társaság” folyóiratának, a „Zórá“-nak, (Hajnalnak) 1942 évi 3—4. számában megjelent s „A ruszin népdalköltészet kolomjókái“-ról szóló tanulmánya szerint a felvidéki ruszinságnak gazdag *táncos kolomjoka*-költészete van. Sőt *hallgatószerű* dalaik gyökere is a táncos kolomjoka. Tény, hogy az első világháború előtt az itteni ruthének csak magyar csárdást táncoltak. Csupán a délszláv megszállás ideje alatt szoktak hozzá a szerb kólókhoz. Ma ismét inkább a csárdásokat járják. Hallgató népdalaik is veszendőbe mennek annak ellenére, hogy az értelmiség fiataljai megmenteni igyekeznek mindent, ami jellemző a ruszinságra. Legszebb népdalaik, a messzi kárpáti csúcsok felé sóvárgó szomorúsággal átítatottak, a reszkető ajkú öregekkel lassan sírba szállnak. Szinte megigézve állunk meg, ha itt-ott mégis felcsendül egy-egy ablakot törölgető ruszin cseléd-

leány ajkán. A fiatalság egyébként nem igen őrzi; dr. Timkó káplánt kivéve, nincs oly zeneileg képzett férfiuk sem, aki a pusztuló dalok szakszerű gyűjtését és feldolgozását vállalhatná. Szinte érdemes volna, ha a kiváló Kodály-tanítvány, dr. Kiss Lajos újvidéki zene-tanár, aki a szlavóniai ősi magyar népzene s a sajtósági bácskai népdalok összegyűjtésével és feldolgozásával már fedhetetlen érdemeket szerzett magának, vállalkoznék a bácskai ruszin és szlovák népdalkincs megmentésére.

A délvidéki ruszinoknak nemcsak táncaik merültek 200 esztendő alatt feledésbe, hanem vizzel, tűzzel, földdel, és levegővel kapcsolatos néphitük költőien szép emlékei is. Pedig, hogy mily teremő gazdagságban nyilatkozott meg népi képzeletük, szemléltetően mutatja Potusnyák Fedornak e tárgykörből vett s ugyancsak a „Zóra“ c. folyóiratban megjelent tanulmánya. A néphit mitológikus emlékeinek elhalványulása részben a szigorú vallásos nevelésre, részben pedig a környező népek, de főleg a németek józan életszociológusára vezethető vissza. A Délvidék bőséges és napfényt ontó síkságain nincs titokzatosság, csak mindenén áthatoló világosság, ami a lelki fejlődést a realitások irányában szabja meg.

Egyedül a füvekkel gyógyító asszonyok maradtak meg, de szerepük ma már másodrendű és távol áll minden kuruzslástól, vagy varázsló tevékenységtől. Ezzel magyarázható, hogy a bácskai ruszin szívesen keresi fel az orvost, bizalommal van iránta, s ha helyzete megengedi, a nevesebb városi orvosok segítségét is igénybe veszi.

A ruthének különben nem csupán józan életfelfogásban hasonlóak itteni németjeinkhez és szlovákjainkhoz, hanem vagyongyűjtésben s annak megtartásában is. De ha az előbbieket takarékoságban felül is múlják, a családi vagyon egykézben maradását biztosító egyke még nem kezdte ki soraikat. Ellenkezőleg: szeretik a gyermekáldást s 3—4 gyermek nem ritkaság családjaikban. Szülői szeretetük és gyermekeikről való gondoskodásuk egyébként példamutató.

A ruszinok éppúgy, mint a németek és szerbek, közösségi célokra szívesen adakoznak. A bácskeresztúri nyomdára pl. 1935-ben egy hét alatt összeadták a szükséges pénzt.

A környezethatás ruházatukon is meglátszik. Ezen keveset változtat az utóbbi időben tapasztalható népviseleti reneszánsz. Az apák viseletéhez való visszatérés kezdeményezői az értelmiségi osztály öntudatosává vált fiataljaiból kerültek ki. Propagandájuk eredményeképp ma már nemcsak az úri osztály fiain és leányain látunk ékesen hímzett elejű, nyakú és kézelőjű ingeket, hanem ünnepeken a parasztleányokon és leányokon is. Az öregemberek csizmás és sötétposztós viselete azonban hova-tovább a múlt emlékévé hervad. Ehhez a szürke, hétköznapi polgári öltözködés térhódítása — az u. n. elvárosiasodás — éppúgy hozzájárul, mint a nehéz beszerzés s a megélhetési gondok.

A menyecskesorból kinőtt asszonyok ruházata — bizonyos ruszinos jellegű szabással — a szent-fülöpi sváb asszonykéhoz hasonló. Túlnyomóan sötétkék kartonból vagy barchetből varrt ruhában járnak.

A leányok és menyecskék ezzel szemben a szemet üdítő világos színeket kedvelik, s jobbra egyszínű selyemből vagy kartonból varratnak maguknak. Nem öltözködnek oly színdús kelmébe, mint a szlovák leányok s nem vesznek magukra annyi szoknyát, de ringó derekuk 4—5 szoknya öleléséből is igézően nő ki, akár gallértalan blúzokból gyöngysoros, finom ívelésű nyakuk. Ruházatban legkedveltebb színeik a mintás-fehér, olajzöld, halványkék, világoslila. Kötényük színe mindig elüt, de sohasem annyira, hogy a festői hatást rontaná. Harisnyáik ellenben cifra mintásak. A ruszin menyecskék jellemző ruhadarabja a fejkendő alatt viselt, kicsiny, hímzett, háromszögletes *fityula*, mely a vőlegény ajándéka.

A régi ruszin népviselet színei az inghímezéseken láthatók. A kockák és téglalapok merev kombinációiból álló és keskeny futó mintákat sötétkék, sötétzöld és alvadt-veres szálakkal szokták kihímezni. A komor színhatását csak gyéren beékelt, apró sárga és fehér kockák enyhítik.

Mint általában a délvidéki népeknek, a ruthének sincs külön házépítő stílusa. Hajlékainak ruszinos jellegét — kívülről — az utcai falak festése, de főképp a házhomlokzatot díszítő ruszin feliratok és hármas orosz keresztok adják. Házaik egyébként túlnyomóan a közismert alföldi tipushoz tartoznak, udvarral, csapott farral, középen kettéosztó konyhával. Elöl van a tiszta, hátul: egy vagy két lakószoba s a legszükségesebb mellékhelyiségek. A házak nagyobb százaléka régi építkezés, ennek megfelelően kis ablakos, alacsonyabb mennyezetű. Az újabban alkalmazott toldás-foldás s az udvaron emelt nyári konyhás kicsiny ikerház az eredeti házstruktúrán nem változtat.

Az utcai falrészek festésében a ruthének átmenetet alkotnak a magyar szemnek nyers és merev színeket használó szlovákok s a komor barnával, sötétkéssel és feketével dolgozó németek közt.

Az újabb ruszin házakon a sötétkéssel vagy feketével meghúzott falaljat már téglavagy színes csempekirakás helyettesíti.

A gazdag Bácskeresztúron, ha gyérebbe is, akadnak egészen modern, szobaablakaikkal utcára néző, a nagyobb kényelem szempontjait is érvényesítő épületek.

A ruszin falvak tiszták, házeleik separtek, szobáik szellőztetettek. A lakosság egyre többet törődik az egészségüggyel. Túlzás nélkül állítható, hogy Bácskeresztúr, ahol 150 holdas gazda is akad, a megye legtisztább községeinek egyike.

A ruthének, amellet, hogy a föld okszerű megművelésében s a gazdálkodásban méltó versenytársai a Délvidék legszorgalmasabb fiainak, ezermesterek is. Alig akad házuk táján tennivaló, amit ne maguk végeznének el. Éppen ezért falvaikban kevés a kézműves. A kovács, bognár, lakatos mellett csak a kőfaragó boldogul, ami a ruszin nép nagy temetőkultuszával magyarázható.

Legfejlettebb mégis valamennyi iparuk közt a kenderfeldolgozás. Bácskeresztúron 8 kendergyár van üzemben. A feldolgozott kendert a fonóidőszak beálltával odahaza fonallá sodorják, s ruhafélék, ágyneműt, terítőt, törülközőt stb. szőnek belőle.

A ruszin asszony életének fele úgyszólván a rokka és a szövöszék mellett pereg le. A fonóházi élet a Délvidéken a ruthén falvakban a legfejlettebb. Asszonyok és leányok, külön-külön pajtáságokat alkotva, keresik fel esténként a fonókat. E célra a leányok — egész télre — egy szobát bérelnék ki, ahová a legények is eljönnek. Ilyenkor vidáman telik az idő, szaporán kerepelnek a nyelvek, dévaj kacagás, évődés és hancurozás tölti be a megsűrűsödött levegőjű helyiséget. A zsvaj időnként elhallgat s a fiatalok karban vidám és szomorú ruszin, szerb és horvát dalokat énekelnek. Érdekes, hogy a 10—13 éves leányoknak szintén külön fonójuk van. A fejlett fonóházi élet kétségtelen kihatással van a ruszinok nemi ösztöneinek korai ébredésére s gyermekfejjel való házasodásukra. Az ily fonóesti összejövetelek 10—11 óráig tartanak. Ma, az asszonyoknak már nincs külön fonójuk, s rendszerint kisebb csoportokat alkotva, egy-egy ismerős családnál gyűlnék össze. Régebben a nős férfiak szintén külön jöttek össze csendes beszélgetésre és kártyázásra. Ma inkább korcsmába mennek, a nélkül, hogy esti borozgatásuk vagy pálinkázgatásuk dorbézolásá fajulna.

A fonás főidőszaka novembertől február végéig tart. A tavasz beköszöntésével az asszonyok is idejük javát a mezőn töltik, s ilyenkor alig alusznak naponta 3—4 órát. A ruszin családok szorgalmas voltuknál fogva mezőgazdasági munkában nagyon keresettek, különösen a németeknél. Minden gondjuk a munka és a vagyongyűjtés, a politika nem érdekli őket, s az állam hű alattvalói.

Gyermekeiket vallásosan nevelik s az iskolába rendszeren járatják. Bácskeresztúron pl. 3 szép, emeletes iskolájuk van. A középiskolába iratkozó ruszin fiúk régebben főképp papi és tanítói pályára léptek. Ma úgyszólván minden pályán megtalálhatók.

A délvidéki ruthének szellemi fejlődésük tetőpontját a délszláv megszállás utolsó éveit érték el. Ez részben az elszerbesítő irányzatnak kihatása. Ebben az időben alakult bácskeresztúri központtal s még Szlavóniát is behálózó szervezettel a *Ruszke Národne Proszvetni Društvo* nevű kulturális egyesületük, mely nemcsak naptárakat adott ki, hanem népművelő füzeteket, lapot és gyermekújságot is. (*Ruszki Novini* és *Decsje Novini*). Ezen egyesület működését a magyar kormány a felszabadítás után megszüntette s a hozzátartozó ruszin nyomdát lezáratta. Az egyesületet nemrég átszervezték s most, mint a KALOT fiókja, vallásos jelleggel és ruszin nyelven élénk tevékenységet fejt ki. Jellemző a délvidéki ruthénségre, hogy nincs ház, ahol ne olvasnának újságot, s község, ahol ne volna található szerb és magyar újság is.

A ruszinok mély vallásosságára rávilágít, hogy a munka csökkentével naponta 40—50-en is járulnak gyónáshoz és áldozáshoz. Vallásos életüknek megfelelően ünnepeiket szép külsőségek közt ülik meg.

Karácsony és husvét három nappól, püskösd — Bácskeresztúrt kivéve — 2 nappól áll.

Karácsonyeste betlehem nélkül házról-házra járnak a gyermekek és sok karácsonyi ajándékot kapnak. A házigazda, akár a szerbeknél, a ház padlóját szalmával hinti be, melyet csak másnap takarít el. Fenyőfát a ruszinok nem állítanak. Helyette a hímzett szélű, fehér

terítővel letakart asztal végére sárga viaszgyertyát helyeznek, mely köré mindenféle gyümölcsöt raknak és búzaszemeket szórnak. Éjfélkor, a falu apraja-nagyja hangos énekszóval a templomba vonul, hogy éjféli misét hallgasson.

A husvéti ünnepek jellemző szokásai:

Az asszonyok már nagyszombaton mindent megfőznek és előkészítenek, hogy a husvétot munka nélkül, méltóan szentelhessék meg. Másnap sonkát, kalácsot, kenyeret, zöldhagymát stb. raknak a kosárba s azt a templom elé viszik, hogy a mise végeztével a pap ételeiket, régi zoltárok éneklése közben megszentelje. Ezt pászkanak hívják. Festői látvány, amint száz és száz, de néha ezer asszony is, ott áll ünneplő ruhában a templomtéren, megszentelésre váró ételeskosarával, miközben a folyton hangzó zoltárénekek tömjénfüstként szállnak a magasba.

A husvéti locsolás a ruszin falvakban éppúgy dívik, mint a többi népeknél.

Szent György napja, akár a szerbeknél, a ruthéneknél is nagy ünnep, s az év egyetlen napja, mikor a rokonság teljes számban gyűlik össze. A ruszinok ilyenkor búcsújáró menetben keresik fel egymást, s főképp Bácskeresztúr az a hely, ahol tömegesen sereglenek össze.

Bácskeresztúron a pünkösd harmadik napját is megülik. A hagyományok szerint ugyanis egyszer ezen a napon a jég minden termésüket elverte, úgyhogy azóta évről-évre engesztelő ünnepségeket tartanak, a Ferenc Csatorna tulsó partján levő kápolnához zárándokolva. Erre a ruszinok minden faluból eljönnek.

Érdekes szokásuk, hogy pünkösd első napján a füvel beszórt és zöld ágakkal díszített templomban a miséző papok az evangéliumot — állandó harangozás közben — több nyelven, így ruszinul, ószlávul, latinul és magyarul olvassák fel.

A ruszinoknál a *halottak napja* — a böjt heteiben — öt napig tart.

Karácsony, husvét és pünkösd első napja azelőtt családi ünnep volt, ma már nem.

Kétféle ruszin kereszt van, az egyik: a kievi Szent. Andráse, mely házaikon és templomfalaikon kívül a kucorai templomtornyot is díszíti. E kereszt tengelyét három, lefelé egyre szélesedő kereszt-szár metszi, melyek közül a legelső ferde. A másik kereszt, az u. n. orosz kereszt, mely az előbbitől csak abban különbözik, hogy legelső szára szintén vízszintes. Ez a kereszt díszíti a bolgár, román, szerb — vagyis a gör. keleti — kolostorokat is.

Nem feledkezhetünk meg e helyen, hogy a bácskeresztúri templom előtt kőállvány van, fakönyvtartóval. Mise után innen olvassák fel a hatóságok hirdetményeit. Ez megtalálható más ruszin községekben — sőt több helyen, egyéb szlávoknál is —, s a régi, pogány szlávok termésköszkére emlékeztet. Ebben ültek a szláv törzsek fejei, s innen hirdették ki rendeleteiket. Ily szék áll ma is Maribor közelében, Goszpodszvetszko Polye-n.

Teljesen külön tanulmányba kívánkoznak a leánykérési és régi lakodalmi szokások, melyek ismertetését más alkalomra hagyjuk.

SZIRMAI ENDRE